

КОСТЕНКО Лариса – кандидат педагогічних наук, начальник, Управління освіти Міської ради міста Кропивницького, вул. Велика Перспективна, 41, м. Кропивницький, 25006, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.16>

Бібліографічний опис статті: Костенко, Л. (2021) Методичне забезпечення організації позашкільної освіти України (1952–1991 рр.) *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 12 (44), 105–110, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.16>

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1952–1991 РР.)

Анотація. У статті на основі історико-педагогічного аналізу схарактеризовано особливості методичного забезпечення організації позашкільної освіти України в радянський період.

Автор зупиняється на розгляді основних завдань методичного забезпечення позашкільної освіти – робота з кадрами та вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду організації дозвілєвої роботи. Автор звертає увагу на те, що методична робота з педагогами позашкільних закладів спрямовувалося не лише на підвищення кваліфікації, а й на розвиток аналітичного мислення, урахування виховного компоненту педагогічного процесу, створення доброзичливої соціально-психологічної атмосфери в колективі.

У публікації проаналізовано різноманітні методико-педагогічні заходи (наради, семінари, заняття, конференції, інструкторсько-методичні екскурсії, курси підвищення кваліфікації) як на республіканському, так і на регіональному рівні, що проводилися з метою обміну досвідом, а також для обговорення заходів, спрямованих на розвиток позашкільної освіти за трьома визначеними напрямками: робота з директорами і методистами обласних позашкільних закладів; робота з педагогами, керівниками гуртків; робота з педагогічним та адміністративним персоналом різноманітних баз та таборів.

Автор виокремлює різні форми усної, друкованої й наочної пропаганди досягнень педагогічних колективів, зокрема: науково-практичні конференції, педагогічні читання, семінари-практикуми тощо.

У статті встановлено, що центрами методичної роботи, що нагромадили певний досвід, були екскурсійно-туристичні станції, станції юних техніків, станції юних натуралістів, які сприяли тому, що на початку 80-х рр. ХХ ст. значно покращився зв'язок між республіканськими, обласними, міськими та районними позашкільними закладами. У всіх районах та містах УРСР працювали методичні об'єднання керівників гуртків. Була сформована система методико-педагогічних заходів, як на державному, так і на регіональному рівнях.

Ключові слова: позашкільна освіта, методичне забезпечення організації позашкільної освіти, центри методичної роботи, форми пропаганди досягнень педагогічних колективів, методико-педагогічні заходи.

KOSTENKO Larysa – Candidate of Pedagogical Sciences, Head, Department of Education of Kropyvnytskyi City Council, 41, Velyka Perspektyvna str., Kropyvnytskyi, 25006, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.16>

To cite this article: Kostenko, L. (2021) Methodychne zabezpechennia orhanizatsii pozashkilnoi osvity Ukrainy (1952–1991 rr.) [Methodological support of out-of-school education organization (1952–1991)]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 12 (44), 105–110, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.16>

METHODOLOGICAL SUPPORT OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATION (1952–1991)

Summary. On the basis of historical and pedagogical analysis the article describes features of methodological support for the organization of out-of-school education in Ukraine in the Soviet period.

The author dwells on the main tasks of methodological support of out-of-school education – work with staff and studying, generalization and dissemination of advanced pedagogical experience in the organization of leisure work. The author draws attention to the fact that methodical work with teachers of out-of-school institutions was aimed not only at professional development, but also at the development of analytical thinking, accounting for the educational component of the pedagogical process, creating a friendly socio-psychological atmosphere in the team.

The publication analyzes various methodological and pedagogical activities (meetings, seminars, classes, conferences, instructional and methodological excursions, refresher courses) both at the national and regional levels, which were held to share experiences, as well as to discuss activities aimed at for the development of out-of-school education in three specific areas: work with headmasters and methodologists of regional out-of-school institutions; work with teachers, club leaders; work with pedagogical and administrative staff of various bases and camps

The author singles out various forms of oral, published and visual propaganda of the achievements of pedagogical teams, in particular: scientific-practical conferences, pedagogical readings, workshops, etc.

The article establishes that the centers of methodological work, which have accumulated some experience, were excursion and tourist stations, stations of young technicians, stations of young naturalists, which contributed to the fact that in the early 80's of the twentieth century. communication between national, regional, city and district out-of-school institutions has significantly improved. Methodological associations of club leaders worked in all districts and cities of the Ukrainian SSR. The system of methodological and pedagogical activities was formed, both at the state and regional levels.

Key words: *out-of-school education, methodological providing of the organization of out-of-school education, centers of methodological work, forms of propaganda of achievements of pedagogical teams, methodological and pedagogical activities.*

Вступ. Серед соціальних інститутів виховання й розвитку підростаючих поколінь особлива роль належить позашкільній освіті, яка завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнівської молоді і значною мірою сприяла формуванню її ціннісних, моральних та професійних орієнтацій.

Переосмислення сутності, мети, завдань позашкільної освіти в сучасному суспільстві викликано особливостями адаптації дітей та молоді, до умов ринкової економіки (міграційні процеси сімей та молоді в пошуках покращення свого матеріального стану), інтеграцією України в європейський освітній простір, послабленням уваги сім'ї до виховання, бездоглядністю дітей, низьким рівнем патріотичного виховання, національної самосвідомості дітей та учнівської молоді, катастрофічними показниками здоров'я дітей.

Значний потенціал для розв'язання означених проблем має досвід позашкільної освіти попередніх років, що є цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Об'єктивний історико-педагогічний аналіз теорії і практики розвитку позашкільної освіти України, творче використання педагогічних ідей минулого з урахуванням сучасних вимог і можливостей держави, дають змогу якісно оновити й удосконалити зміст позашкільної освіти України.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури з питань позашкільної освіти засвідчує наявність широкого спектра досліджень її різних аспектів. Проблеми організації вільного часу дітей та підлітків, їх дозвілля порушено в дослідженнях Л. Балясної, Г. Науменко, Р. Харінко, Т. Черніговець та ін. Окремі аспекти історії теорії і практики позашкільної освіти розкриваються в публікаціях Б. Балахтар, В. Береки, С. Букреєвої, О. Глух, І. Пархоменко, Т. Цвірової, А. Шепілової та ін.

Однак вивчення наукової літератури дало змогу з'ясувати, що проблема методичного забезпечення організації позашкільної освіти України в радянський період не була раніше предметом спеціального дослідження.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу схарактеризувати особливості методичного забезпечення організації позашкільної освіти України в радянський період.

Виклад основного матеріалу. У радянський період одним із завдань методичного забезпечення позашкільної освіти була робота з кадрами (Денисюк, 2011; Романов, 1982; Фурман, 1951). Від якості підготовки організаторів, керівників гуртків, піонервожатих, працівників різнотипових таборів та баз, їх цілеспрямованості та компетентностей залежав рівень організації

та ефективність позашкільної освіти. Але слід зазначити, що на початку 50-х рр. ХХ ст. існувала низка недоліків організації підготовки кадрового резерву для позашкільної освіти. У районах така підготовка обмежувалася, як правило, лише окремими семінарами для старших піонервожатих. Для інших категорій педагогічних працівників методико-педагогічні заходи не проводилися. Кращою ситуація щодо підвищення кваліфікації та навчання керівників гуртків та методистів була в обласних центрах (Фурман, 1951, с. 23).

З 1953 р. з метою обміну досвідом, а також для обговорення заходів, спрямованих на розвиток позашкільної освіти відновилося проведення різнопланових методико-педагогічних заходів (нарад, семінарів, занять, конференцій, інструкторсько-методичних екскурсій, курсів підвищення кваліфікації) як на республіканському, так і на регіональному рівні за трьома визначеними напрямками: робота з директорами і методистами обласних позашкільних закладів; робота з педагогами, керівниками гуртків; робота з педагогічним та адміністративним персоналом різнотипових баз та таборів (Денисюк, 2011; Кодекс, 1961).

Нові завдання, поставлені перед школою та позашкільними закладами рішенням ХХІІ з'їзду КПРС та в прийнятому 24 грудня 1958 р. Верховною Радою СРСР Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в країні», зумовили докорінне поліпшення методичної роботи, яка була скерована, перш за все, на розв'язання найважливіших проблем, що стояли перед працівниками народної освіти на той час, зокрема й розвиток позашкільної освіти. Ставилися завдання щодо зміцнення кадрового забезпечення позашкільних закладів, організації їх підготовки і перепідготовки (Закон, 1974).

Міністерство освіти УРСР, керуючись настановами Програми КПРС і рішеннями з'їздів, разом із науково-дослідними і педагогічними інститутами республіки та іншими установами народної освіти, в 1960 р. провели Республіканську нараду працівників позашкільних установ «Про стан і поліпшення роботи позашкільних установ УРСР». На нараді було рекомендовано інститутам вдосконалення вчителів із метою удосконалення роботи позашкільних закладів і зміцнення їх зв'язків зі школами та надання методичної допомоги, створити постійні методичні об'єднання, узагальнювати досвід роботи і друкувати матеріали, які б показували роботу позашкільних закладів (Кодекс, 1961, с. 26).

Методична робота з педагогами позашкільних закладів спрямовувалося не лише на підвищення кваліфікації, а й на розвиток аналітичного мислення, врахування виховного компоненту педагогічного процесу, створення доброзичливої соціально-психологічної атмосфери в колективі. З цією метою проводилися семінари «по лінії КПУ», навчання з підвищення ділової кваліфікації, республіканські, обласні семінари-практикуми, виробничі наради, наради з керівниками структурних підрозділів, методистами, педагогічні ради, методичні ради, методичні об'єднання керівників гуртків, зльоти для молодих педагогів тощо.

Одним із головним завдань методичної роботи позашкільних закладів було вивчення, узагальнення і поширення передового педагогічного досвіду організації дозвіллевої роботи піонерських і комсомольських організацій, старших загонових піонервожатих, формування глибоких ідейних переконань учнів у процесі суспільно корисної діяльності, залучення учнів до громадсько-політичної роботи, посиленої праці тощо.

Поширеною формою методичної роботи з працівниками позашкільних закладів, основою популяризації передового педагогічного досвіду були педагогічні читання. Зокрема, з метою узагальнення і поширення кращого досвіду в справі удосконалення форм і методів трудового і виробничого навчання та поліпшення стану цієї роботи, Науково-дослідним інститутом педагогіки УРСР, згідно з наказом Міністерства освіти від 16 березня 1961 р. було проведено в м. Дніпропетровську республіканські педагогічні читання (Основи, 1973, с. 8). Українська Республіканська Рада Профспілок внесла доцільну пропозицію – встановити єдиний педагогічний день, в який проводити педагогічні читання, роботу педагогічних університетів культури, зустрічі вчителів із батьками та інші заходи з метою поліпшення педагогічної пропаганди (Денисюк, 2011, с. 7).

З метою більш широкого охоплення позашкільних закладів інструктивно-методичною роботою було рекомендовано ввести у 1966 р. в межах бюджетних асигнувань 3–4 ставки методистів із питань організації позакласної та позашкільної роботи (Романов, 1982, с. 2).

Академія педагогічних наук СРСР і ЦК профспілок працівників освіти, вищої школи і наукових закладів, надаючи великого значення виявленню, узагальненню і поширенню кращого

досвіду співробітництва школи, сім'ї й суспільства в організації дозвілля зростаючого покоління, його вихованні провела у 1976 р. IV Педагогічні читання на тему «Співдружність школи, сім'ї і громадськості в комуністичному вихованні дітей та молоді», яким передували педагогічні читання в школах, районах, містах, краях. У них узяли участь республіканські педагогічні об'єднання, партійні організації, комсомольські організації, які охопили майже 1,5 млн осіб (Основи, 1973, с. 5). На допомогу працівникам народної освіти і батькам було видано близько 250 посібників, науково-педагогічні та методичні журнали «Радянська школа», «Радянська освіта», «Початкова освіта», міжвідомчі республіканські науково-методичні збірники, «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (Денисюк, 2011, с. 18).

Центрами методичної роботи, що нагромадили певний досвід, були екскурсійно-туристичні станції, станції юних техніків, станції юних натуралістів.

У 1966 р. Міністерством освіти УРСР разом з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки та Центральною станцією юних натуралістів було проведено республіканську науково-практичну конференцію з питань дослідницької і натуралістичної роботи з біології та сільського господарства, в роботі якої взяли участь представники всіх областей республіки, загалом понад 300 осіб (Основи, 1973, с. 22).

Центральна станція юннатів як методична установа Міністерства освіти УРСР здійснювала керівництво навчально-дослідною роботою з юними натуралістами і дослідниками сільського господарства на станціях юних натуралістів, в учнівських виробничих бригадах та шкільних навчально-дослідних ділянках проводила значну роботу з опрацювання і видання програм гуртків нових профілів: із біоніки, космічної біології, мікробіології, генетики тощо. Центральною станцією юних натуралістів за період 1964–1968 рр. підготовлено та видано 20 назв інструктивно-методичної літератури, загальним тиражем 231 тис. екземплярів (Основи, 1973, с. 24).

Значну увагу методичній роботі надавали екскурсійно-туристичні станції. Зокрема, Центральною дитячою екскурсійно-туристичною станцією за 1964–1965 рр. було проведено 5 семінарів директорів обласних станцій, семінари з заліковим походом по Криму для методистів обласних станцій. Понад 3000 вчителів на громадських засадах працювали відповідальними організаторами туристично-краєзнавчої роботи (Денисюк, 2011, с. 49).

27–29 серпня 1965 р. відбулася перша республіканська науково-практична конференція, присвячена питанням туристично-краєзнавчої дозвілєвої роботи (в якій взяло участь 514 осіб), здійснено всебічний і глибокий аналіз питань шкільного краєзнавства і туризму як важливого засобу підвищення рівня навчально-виховної роботи з учнями, організації їх змістовного дозвілля як одного з найефективніших шляхів поєднання теорії з практикою, зв'язку навчання з оточуючим життям (Денисюк, 2011, с. 51).

8–16 жовтня 1967 р. було проведено спільний семінар працівників дитячих екскурсійно-туристичних станцій УРСР. Для директорів обласних дитячих екскурсійно-туристичних станцій протягом 1969 р. проведено 2 наради-семінари – в м. Києві з 5 до 7 травня 1969 р. та в м. Москві з 10 до 17 грудня 1969 р. (Романов, 1982, с. 21).

З 1969 р. регулярно (не менше одного разу на 2–3 тижні) відбувались короткотермінові наради при директорів станцій, на яких вирішувались поточні організаційні питання. Питанням про завдання, форми і методи роботи на базах, вимоги до роботи дитячої екскурсійної бази, обмін досвідом роботи Миколаївської обласної та республіканської бази в м. Ленінграді був присвячений семінар директорів республіканських та обласних дитячих екскурсійних баз, який відбувся 10–11 травня 1972 р. (Романов, 1982, с. 51).

Покращенню методичної роботи сприяла діяльність Центральної станції юних техніків. У 1967 р. при Центральній станції юних техніків була створена методична рада, яка сприяла підвищенню майстерності вчителів, надавала всебічну допомогу школам та позашкільним установам республік, опрацьовуючи важливі питання педагогічної теорії і практики, пов'язані з діяльністю позашкільних установ, оскільки необхідно було кожному «учителю стати не тільки високоерудованим фахівцем, але й виступати перед вихованцями носієм загальнолюдської та національної культури». Члени методичної ради перевіряли хід виконання Постанови ЦК КП України «Про стан та заходи щодо поліпшення роботи позашкільних дитячих установ республіки» Київською, Кіровоградською, Сумською та Хмельницькою обласними станціями юних техніків. На засідання методичної ради виносилися актуальні питання щодо роботи обласних станцій юних техніків та розвитку технічної творчості (Романов, 1982, с. 59).

Міністерство освіти УРСР та Центральна станція юних техніків у 1968 р. провели огляд роботи методичних кабінетів обласних станцій юних техніків із метою підбиття підсумків їх роботи на виконання постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» і відповідної постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР, а також вивчення, узагальнення та поширення кращих форм інструктивно-методичної роботи обласних станцій юних техніків (Основи, 1973, с. 37).

Проблемним питанням залишився низький якісний рівень кадрового забезпечення позашкільної освіти. Варто зазначити, що значна увага Відділом позашкільного виховання Міністерства освіти УРСР приділялась підвищенню фахового рівня керівників гуртків, директорів та методистів обласних станцій юних техніків, туристів та юннатів. Кінець 60-х рр. ХХ ст. позначився проведенням значної кількості семінарів для працівників позашкільної освіти.

Значна увага приділялась методичній роботі в будинках піонерів. На виконання постанови ЦК КП України «Про стан та заходи щодо поліпшення роботи позашкільних дитячих установ республіки» (1967) та згідно з наказом Міністерства освіти УРСР (1968) в республіці щорічно проводилися зональні методичні об'єднання директорів палаців і будинків піонерів. Зокрема, в 1972 р. робота методичних об'єднань була організована на базі Вінницької, Ворошиловградської, Кримської і Полтавської областей (Основи, 1973, с. 38).

На початку 80-х рр. ХХ ст. значно покращився зв'язок між республіканськими, обласними, міськими та районними позашкільними закладами. У всіх районах та містах УРСР працювали методичні об'єднання керівників гуртків.

З метою успішного виконання рішень квітневого Пленуму ЦК КПРС (1984) було здійснено комплексні заходи щодо широкого впровадження в практику позашкільних закладів рекомендацій АПН СРСР, комплексного підходу до виховання дітей та підлітків. Для організації їхнього дозвілля на допомогу педагогічним колективам видано серію методичних посібників і книжок, серію посібників з організації різних видів дозвіллевої діяльності учнів у позаурочний час, серію програм гурткової роботи позашкільних установ, зокрема гуртків і об'єднань, пов'язаних із вивченням новітніх досягнень науки і техніки, сільського господарства і військово-прикладного спрямування (1985–1986), довідник директора позашкільної установи, кваліфікаційні вимоги до різних категорій працівників позашкільних установ (1987) (Романов, 1982).

Постало питання кардинальної зміни системи підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів закладів позашкільної освіти. У 1987 р. в м. Одеса в таборі ЦК ЛКСМУ «Молода гвардія» було проведено 12-денний семінар для 700 методистів палаців і будинків піонерів і школярів з усіх областей України. Після цього, відповідно до наказів Міністерства освіти, відбувалося поступове вдосконалення роботи Центрального інституту підвищення кваліфікації, українських державних центрів позашкільної освіти (Романов, 1982).

Складні суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, що відбувалися в державі наприкінці 80-х рр. ХХ ст., призвели до суттєвих змін у сфері кадрового забезпечення позашкільних закладів. Підготовка та перепідготовка працівників позашкільних закладів проводилася на семінарах та курсах підвищення кваліфікації. Була сформована система методико-педагогічних заходів, як на державному, так і на регіональному рівнях.

Висновки. Отже, в республіці значна увага приділялась вивченню, узагальненню й поширенню передового педагогічного досвіду щодо організації дозвілля дітей та підлітків у позашкільних закладах. Виникали різні форми усної, друкованої й наочної пропаганди досягнень педагогічних колективів, зокрема: науково-практичні конференції, педагогічні читання, семінари-практикуми тощо. У радянський період теорія і практика розвитку позашкільної освіти збагатилася певними напрацюваннями, методичними дослідженнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк Т.Ф. Історіографічний аналіз розвитку змісту початкової освіти України у 50–90-х роках ХХ ст. Київ : Вища школа, 2011. 76 с.
2. Закон об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране. Сборник документов 1917–1973. Москва : Педагогика, 1974.
3. Кодекс законов о народном просвещении УССР. Харьков, 1961. 75 с.
4. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о народном образовании. Москва : Известия Совета депутатов трудящихся СССР, 1973. 40 с.

5. Романов А.П. Детские клубы – центры внешкольной и внеклассной воспитательной работы. Київ : Радянська школа, 1982. 172 с.
6. Фурман Т. Естафета на рейках. Харків : Молодий більшовик, 1951. 57 с.

REFERENCES

1. Denysiuk, T.F. (2011). Istoriohrafichnyi analiz rozvytku zmistu pochatkovoї osvity Ukrainy u 50–90-kh rokakh XX st. [Historiographical analysis of the development of the content of primary education in Ukraine in the 50-90s of the twentieth century.] Kyiv : Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
2. Zakon ob ukreplenii svyazi shkoly s zhiznyu i o dalnejshem razvitii sistemy narodnogo obrazovaniya v strane (1974). Prinyat Verkhovnym Sovetom SSSR 24 dekabrya 1958 g. Sb. dokumentov 1917–1973. [Law on strengthening connection between school and life and on the further development of public education system in the country. Adopted by the Supreme Soviet of the USSR on December 24, 1958. Col. documents 1917–1973]. Moskva : Pedagogika [in Russia].
3. Kodeks zakonov o narodnom prosveshhenii USSR (1961). [Code of Laws on Public Education of the USSR]. Kharkov. [in Ukrainian].
4. Osnovy zakonodatelstva Soyuza SSR i soyuznykh respublik o narodnom obrazovanii (1973). [Fundamentals of the legislation of the USSR and the union republics on public education]. Moskva : Izvestiya Soveta deputatov trudyashhikhsya SSSR. [in Russia].
5. Romanov, A.P. (1982). Detskie kluby – centry vneshkolnoj i vneklassnoj vospitatelnoj raboty. [Children's clubs as centers of out-of-school and extracurricular educational work]. Kyiv : Radyanska shkola [in Ukrainian].
6. Furman, T. (1951). Estafeta na reikakh. [Furman T. Relay on the rails]. Kharkiv : Molodyi bilshovyk [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.05.2021